

УДК 94(497.2)

АНТОАНЕТА КИРИЛОВА

м. Софія, Болгарія

РОСІЙСЬКА ПОЛІТИКА ЩОДО БОЛГАРСЬКОЇ ОСВІТИ ПІСЛЯ КРИМСЬКОЇ ВІЙНИ

У статті розглядаються основні принципи російської політики щодо болгарської освіти у третій чверті XIX ст., обумовлені внутрішніми та міжнародними змінами, які відбулися внаслідок поразки Росії в Кримській війні 1853-1856 рр. Акцент зроблено на документах, в яких розкривається роль російських консулів в Османській імперії у реалізації цієї політики, зокрема відомого російського віце-консула болгарського походження у м. Пловдиві Найдена Герова. Наводяться данні про навчання болгарської молоді у різних учбових закладах на території Російської імперії, у тому числі в Південнослов'янському пансіоні у м. Миколаєві.

Ключові слова: освіта, болгари, уряд, консули, навчальні заклади, пансіон

РУСКАТА ПОЛІТИКА ЗА БЪЛГАРСКОТО ОБРАЗОВАНИЕ СЛЕД КРИМСКАТА ВОЙНА

Поражението на Русия в Кримската война (1853–1856) води до отнемане на правото й на единствен покровител на православните поданици в Османската империя. Държавите победителки получават колективен протекторат над тях. Новите политически реалности в Европа и на Балканите, тежките вътрешни и международни последици за Русия, ограничените възможности за влияние в регион, който тя традиционно възприема за зона на свой законен интерес и влияние, обуславят промяна в концепциите за руската балканска политика след Кримската война. Политическият елит на Русия възприема линия на мирна културно-просветна инвазия сред православните славяни. Културно-просветната политика на Русия на Балканите и специално за българите е може би един от най-добре изследваните проблеми на българо-руските взаимоотношения след Кримската война в българската и руската историография [2; 5; 11; 13; 15; 18; 19; 20]. Изложението тук ще следва както известните общи документи по проблема, така и запазеното документално наследство на руския вицеконсул в Пловдив Найдена Геров (1857–1877).

Руската концепция за просветното дело на българите следва основните насоки на външната и вътрешна политическа програма

на Русия след войната. Образованието на младите славяни трябва да отговаря «на тези цели, които има правителството» – те трябва да бъдат предани на Русия и полезни на своето отечество [17, 151, 165–167, 171–175, 181–183, 274–275]. Влиянието на руското правителство в южнославянските земи се възприема като «законно», затова то трябва да се пази и чрез добре разработена система за образование на българските младежи в руските учебни заведения [17, 179–180]. Независимо от конкретните мерки, които залягат в руската политика за образованието на православните славяни в Турция през годините, основополагащи за нея остават няколко основни принципа. Най-важен е принципът за православно единство, който стои в пряка връзка със стремежа да се противодейства на «враждебното влияние на агентите на западните държави». Отчита се, че образованието, което получават младите българи в Европа, ги прави враждебни към Русия и ги превръща в агенти на западните държави [17, 150, 274–275]. Ето защо непосредствено след Кримската война руските управляващи насочват внимание към подготовка на православни свещеници и учители. Такъв принцип се базира на очакването, че учителите в Русия българи, запознати с руския бит и обществени нрави,

но и благодарни за полученото образование, ще бъдат естествена бариера за зловредните западни влияния. По такъв начин ще бъдат подготвени «нови деятели за нашата политика на Изток», които ще върнат доверието към Русия и ще укрепят нейното влияние в региона [17, 273–276].

До Кримската война учението на българи в Русия става с подаване на лични молби, последвани от разпоредби за всеки конкретен случай. Едва след войната се преминава от частни разпореждания за отделни случаи към изработване на обща политика [3]. Непосредствено след подписване на мира в Париж, Министерството на външните работи начело с княз А. Горчаков предприема проучване пред министъра на народната просвета А. Норов, началника на Главния щаб на военно-учебните заведения генерал-адютант Я. И. Ростовцев и Св. Синод за възможностите на техните ведомства да осигурят места за учение на младежи от славянските народности [16, 84, 94–95]. Въз основа на получената информация, на 19 януари 1857 г. княз А. Горчаков изготвя доклад до император Александър II, от който става ясно, че Министерството на народната просвета не разполага със свободни места и средства за издръжка на славянски възпитаници. С капитали на духовните учебни заведения могат да бъдат приети 75 възпитаници. Те могат да се обучават в семинариите в Одеса, Киев, Харков, Москва, С. Петербург и Казан. Във Втори кадетски корпус има възможности за 10 места за учение на славяни на държавна издръжка. Така общият брой на славяните, които могат да учат във военни и духовни заведения на Русия, без това да изисква суми от държавната хазна, е 85. Горчаков уведомява, че руските консули ще получат указания за избора на желаещите да постъпят в руските учебни заведения [16, 118–119; 13, 20–21; 15, 152–155; 18, 80].

По това време Геров е в очакване на своето назначение и научава за правителствените решения от 1856–1857 г. от българи в Одеса. Създаденото в годините на войната Настоятелство на одеските българи има за цел да подпомага руската армия. Натоварено

с едни цели от своите създатели, то получава друг статут при официалното му утвърждаване от руските власти през 1858 г. Задачите на Одеското българско настоятелство (ОБН) остават в сферата на благотворителните и културно-просветни начинания. [2, 301–303; 4].

Министерството на народната просвета счита за свой дълг да оказва съдействие за приемане на младите славяни при свободни места, така че при завършване на обучението си те да отнесат със себе си в своята родина същите начала на образование и правила на благонравие, в които се утвърждава нашето родно юношество [16, 348–349].

След преписка между институциите, на 6 септември 1860 г. императорът отпуска 5000 сребърни рубли на Министерството на народната просвета, с които да се подготвят славяни за постъпване в университетите и да се издържат по време на учението им там [16, 448; 13, 22]. Азиатският департамент изпраща на руските консули в Османската империя предписания за подбор на кандидатите. На 28 септември 1860 г. министърът на просветата Е. Ковалевски съобщава на Н. Геров, че в руските духовно-учебни заведения има сто места, а във военно-учебните – десет, като няколко от тях, предимно в духовно-учебните, още не са заети. На Геров се разпорежда да обърне сериозно внимание на избора на подходящи момчета. Консултът е задължен да проведе малък изпит и да подготви и представи списъка в Азиатския департамент, но да не бърза с изпращането им, преди да получи отговор, както и да не им дава прекомерни надежди. [6, 176–177; 3, 163].

Въпреки увереността на правителството, че с подбора на кандидатите трябва да се занимават руските консули на Балканите, в края на 1860 г. попечителят на Киевския учебен окръг М. Могилянски изразява мнение, че когато се подбират от руските консули, възпитаниците са от най-низшите съсловия и най-бедните семейства, поради което те не показват ревност към учението, особено учещите в духовни училища. Те постъпват в тях поради липса на други възможности да получат образование на

държавна издръжка. След завършване на обучението си те не стават свещеници, защото в страната си са под силния натиск на гръцкото духовенство. Основан на тези наблюдения, тайният съветник Моголянски предлага изборът на кандидати да бъде възложен на ОБН [16, 473–476].

Желаещите да учат в Русия българи невинаги отговарят на изискванията за постъпване във висши руски училища. През 60-те години на XIX в. образователното дело в българските земи бележи известен напредък, но то все още не успява да даде нужната подготовка на българските младежи, която да осигури достъпа им до руските университети. По това време българите нямат гимназии, а класните училища, макар техният брой да нараства, не успяват да се развият до пълна степен. Руските чиновници осъзнават, че подготовката само на свещеници не е достатъчна за българското общество. Дискусията за подходящото за българите образование – гимназиално или висше – трябва да допринесе за формиране на ефективна политика на Русия, при която резултатите да бъдат удовлетворителни и за двете страни и в същото време да оправдават правените финансови разходи.

Известието за отпуснатата сума за учение на младежи от славянските народи в Русия води до наплив на молби от българска страна. Броят на свободните места обаче не отговаря на желаещите да учат, а настаняването на пристигналите понякога среща големи затруднения. С времето става ясно, че сумата от 5000 рубли е недостатъчна да удовлетвори всички искания. Така възниква идея за отваряне на едно учебно заведение, в което да се съсредоточат славяните, да получат гимназиално образование, а след това най-добре подготвените да продължат във висше учебно заведение. Със специално внимание се подхожда към избора на град, в който да се съсредоточи обучението на славяни. На първо място, те трябва да бъдат отдалечени от Киев, където пребивават „вредни“ елементи, включително полски емигранти, които могат да окажат неблагоприятно, т. е. революционизиращо, въздействие върху българската младеж. В Одеса също се събират

младежи със съмнително мислене и поведение, а климатът в Северна Русия не е подходящ за българи. Изборът пада върху град Николаев. ОБН ще осъществява надзор върху българските ученици, а след завършване на гимназиалния курс младежите, които желаят, биха могли да постъпят в университета, който управляващите проектират да създадат в Одеса [13, 126–127; 18, 83–84; 15, 162–164].

На 4 юни 1862 г. министърът на народната просвета А. В. Головнин занимава А. Горчаков с проблемите на образованието на младите славяни в Русия. Според него, добре ще е славянските стипендии да се съсредоточат в Одеския учебен окръг, където предстои да се открие нов университет, и да се даде възможност на славянските юноши да получат в Русия предварително гимназиално образование. А. Головнин предлага при откритата през същата година гимназия в гр. Николаев да се устрои държавен пансион, в който без допълнителни нови разходи да се възпитават славянски деца и така да им се осигури достъп до гимназията [16, 222]. Идеята да се съберат обучаващите се българи, сърби и други славяни на едно място, като се учреди в Южна Русия специално училище, се споделя и от други държавни лица [16, 240–242]. В свой доклад до императора от 9 юни 1862 г. А. Головнин обосновава предложенията на Министерството на външните работи и Министерството на народната просвета [18, 85; 5, 149].

В резултат на направените постъпки, на 9 юни 1862 г. император Александър II разрешава създаването на пансион за славянски деца към Николаевската гимназия за сметка на закритата Черноморска шурманска рота. Сумата от 5000 рубли, отпускана до момента за учение на славяни в Русия, занапред ще се дава за стипендии за славяни, които са завършили гимназия в Русия, за да продължат образованието си в университет. Така в Николаевската гимназия се намират 40 пенсионери и ако се предположи, че за 5000 рубли могат да се учредят 20 университетски стипендии по 250 рубли всяка, Министерството на народната просвета получава възможност да даде

образование в Русия на 60 млади славяни, избрани от Министерството на външните работи [10, 204; 17, 165, 290–292; 16, 242–243]. Управляващите в Русия отделят особено внимание на лицето, което ще управлява пансиона към гимназията в Николаев. Изборът на Тодор Минков е повлиян от обстоятелството, че той се отличава с преданост към Русия и е политически надежден. Освен това, със своите способности и влияние върху възпитаниците на пансиона, той ще успее да направи от тях хора, предани на Русия и полезни на своето отечество [17, 151, 179–180].

Историята на пансиона е добре проучена [1; 9; 12; 14; 21; 22]. Тук вниманието е насочено към задълженията на руските консули в Османската империя за неговото популяризиране и за подбора на желаещите да учат в него. След преобразуването на Ришельовския лицей в Одеса в Новоросийски университет (решението е взето през 1862 г., но то се реализира едва през 1865 г. и учредяването на Николаевската гимназия с придадения към нея държавен пансион за 40 възпитаници, на 13 февруари 1863 г. директорът на Азиатския департамент Н. Игнатиев иска от Н. Геров да представи сведения за желаещите да учат в Русия. Те трябва да отговарят на определени условия за възраст, вероизповедание и конкретни първоначални познания. [6, 310–311].

По същото време, в началото на 1863 г., попечителят на Одеския учебен окръг А. А. Арцимович повдига отново въпроса за избор на кандидати за учение в Русия. Той е недоволен от досегашния ред, при който това се възлагало на дипломатическите агенти. Този избор с характер на официално поръчение позволява на свободното място да се настаняват случайно попаднали младежи. Дипломатическият агент не се съобразява, нито разяснява на кандидатите целите на обучението в руски училища и университети. Така в Русия се озовават българи, които са близки на консула, но без особено значение в България. При това те или не се завръщат в родината си, или ако се върнат, нямат сред сънародниците си никакво влияние. Затова Арцимович предлага тази грижа да бъде

поверена на ОБН. Поради връзките си с мисията в Константинопол, руските консули и местните български търговци, те биха подбрали по-подходящи кандидати и по-надеждно биха осъществявали контрол върху тях по време на учението им. Ако тази мярка е полезна за избора на младежи за учебните заведения в Одеса, то тя ще бъде още по-полезна и необходима за Николаевския пансион [3, 169–171].

Освен в южнославянския пансион в Николаев, българи продължават да постъпват и в други училища. Наблюденията на руските политици показват, че много от завършилите духовни учебни заведения не стават свещеници в родината си, а други постъпват в тях само докато се открият свободни места в светски училища. [15, 170; 8, 43]. В тази връзка и поради идващи сведения за лошо поведение на славянски възпитаници в духовни учебни заведения, през есента на 1863 г. директорът на Азиатския департамент Н. Игнатиев обръща специално внимание и поръчва на Геров занаят да действа за приемане само на такива лица, в чиято нравственост и способности е напълно уверен. Геров трябва също така да ограничи броя на младежите, които отиват в Русия с намерение да учат без препоръка от руските консули. Непознати на правителството, лишени от средства и често пъти без нужните познания, след като престоят известно време в Русия, в крайна сметка те се обръщат с молба за парична помощ, с което безполезно харчат и без това намаляващите суми на министерството [6, 329].

Две години след откриването на пансиона в Николаев, Съветът на министъра на народната просвета обсъжда мерките за образованието на славяни в Русия, така че те да бъдат полезни на своето отечество. Съветът взема няколко конкретни решения, но едно от тях засяга пансиона при Николаевската гимназия. Тъй като желаещите да учат в гимназията нараства, това прави неудобно съществуването на пансион към нея поради недостиг на съответни помещения. Натезжава опасението, че пребиваването на славяните в закрито

заведение ги изолира от средата и ги лишава от възможността да се запознаят с условията на обществения живот в Русия. Съветът решава да освободи пансиона, а пансионерите да бъдат настанени в домовете на благонадеждни преподаватели в гимназията срещу определено заплащане [10, 205; 17, 235, 239–241].

Поради недоволството на българите от закриването на пансиона, на 10 февруари 1866 г. директорът на Азиатския департамент А. Енгелхард изпраща циркуляр до руския вицеконсул в Пловдив Н. Геров, в който разяснява, че с тази мярка правителството не прекратява достъпа на славяни до учение в Русия, а иска единствено да подобри системата на тяхното образование. Документът препотвърждава желанието на руските управляващи да предразполагат към себе си младите славяни. Като обяснява мотивите на правителството, А. Енгелхард разпорежда на Геров да ги сведе до знанието на населението в района на повереното му вицеконсулство, да насочва желаещите да се учат в Русия към Т. Минков, който ще се грижи за тях и с когото ще се договарят за възнаграждението, да предоставя сведения за кандидатите, препоръчани от него за учение в Николаевската гимназия и др. [6, 396–397].

Тази стъпка на руското правителство поражда недоволство, поради което то се ориентира към повторното откриване на пансиона, но този път като частен и пак под управлението на Т. Минков. Това става в началото на 1867 г. Мотивите за решението са, че в пансиона на Т. Минков ще могат да постъпват не само обучаващи се на държавни стипендии, но и на своя издръжка, което би означавало, че са деца на заможни семейства. Това е виждане не само на собственика на пансиона Т. Минков, но и на официалната руска политика. В нея ясно се долавят нови моменти. Ако до момента се набляга на привличане на деца предимно от бедни семейства, в инструкциите, които сега се разпращат до консулите за подбор на кандидати, все повече се настоява избраните да бъдат от заможни и влиятелни семейства. Този принцип произтича от убеждението, че

по-заможните семейства, чиито деца ще учат в Русия, са по-влиятелни сред своите съотечественици, докато по-бедните нямат същите възможности да оказват влияние, освен това много често те не се завръщат в родината си поради преследване от турските власти [13, 23–24; 15, 167].

На 18 март 1867 г. директорът на Азиатския департамент Енгелхард съобщава на руските консули в Османската империя за възобновяването на пансиона. В циркуляра до Геров се отбелязва, че опитите да помогнат на обучаващите се да се докоснат до руския бит, живеейки в семейства, са трудно осъществими поради невъзможността винаги да се намират подходящи за целта семейства. От друга страна, разпръснати по квартири, българските младежи разкъсват естествения приятелски кръг, с което се губи чувството на другарска принадлежност. С това се мотивира даденото право на Т. Минков да отвори частен пансион както за държавни стипендианти на Николаевската гимназия, така и за желаещи да се обучават на собствена сметка. На Геров се възлага да уведоми в своя консулски окръг за откриването на частния пансион и да насочи онези, които искат да изпратят децата си, да влязат в непосредствени връзки относно условията за тяхното настаняване в пансиона. Както се разбира от цитирания циркуляр, в частния пансион на Т. Минков ще се допускат също гърци, власи и др., с което правителството цели съединение на различните едностранни народности, за да се изкорени съществуващата между тях неприязнь [6, 431–432].

Основният проблем, който стои за разрешаване пред руските ведомства относно обучението на славяни в руски учебни заведения, е свързан с тяхната възраст и нивото на тяхната подготовка. Възможностите на руската държава да обучава на своя издръжка всички желаещи са ограничени. Ето защо тя често и обстоятелствено разяснява за своето желание да даде нужното образование на едностранните си братя, но като ограничи идването на ненавършили нужната възраст и недостатъчно подготвени българи, с чието изхранване не може да се ангажира. Така на 23 май 1869 г. директорът на Азиатския

департамент П. Стремоухов уводить Геров за нарастващия брой желаещи да учат в Русия българи и проблемите, които произтичат от това. Стремоухов уверява Геров в стремежа на руското правителство да съдейства за успеха на учебното дело и за отстраняване на възникващите препятствия. За да се постигне това обаче, той препоръчва на Геров да разяснява на желаещите същността на работите и да ги препраща при възможност да се самоиздържат в пансиона на Т. Минков в Николаев, а при идването на реда – кандидатът да бъде веднага зачислен на държавна издръжка в гимназията или в Новоросийския университет. Редът ще бъде строго съблюдуван и това ще важи за всички, дори и за онези, които на собствена сметка се настаняват в пансиона на Минков. Пълната издръжка в пансиона е изчислена на 220 златни рубли годишно [6, 490–491]. На 22 септември 1870 г. Азиатският департамент изпраща поредна инструкция, която гласи, че за да могат да постъпят на държавна издръжка в Николаевската гимназия на нужната възраст, тъй като се налага да чакат по няколко години, избраните кандидати трябва да са не по-възрастни от 10 години [6, 554].

В следващите години пансионът на Т. Минков е подложен на атаки от различни среди, подклаждани от недоволствата на пенсионерите, а Азиатският департамент поема неговата защита. След като един родител на самоиздържащ се ученик го преместил в частна квартира, на 28 май 1871 г. на Геров се нарежда да уведоми родителите на учениците на собствена издръжка, че Министерството на външните работи на Русия не разрешава преминаването на възпитаниците на частни квартири. Ако не приемат тези условия, те са свободни да настаняват децата си на други квартири. Т. Минков ще може да освобождава пенсионерите само с писмо от родителите, и то при посредничеството на Геров [7, 17–18].

В литературата се приема, че в средата на 60-те години на XIX в. руската система за обучение на славянски младежи в Русия в общи линии е оформена, а промените в нея от началото на 70-те години са само частични и засягат отделни нейни страни [18, 88; 15, 169–170; 5, 117].

В края на 60-те и началото на 70-те години инструкциите до руските консули, идващи от Азиатския департамент, се отнасят предимно до прецизиране на подбора на кандидатите за учение в Русия. Освен цитирания доклад от 23 май 1869 г., на 24 октомври 1869 г. директорът на Азиатския департамент П. Стремоухов изпраща циркуляр до своите консули в империята и Т. Минков.

В инструкцията до Н. Геров Стремоухов за пореден път посочва позициите на правителството и неговите грижи за образованието на своите единоверци. П. Стремоухов възлага на вицеконсула в Пловдив да събере сведения за лицата, завършили учението си в Русия. Важна е информацията за завърналите се от учение в Русия, защото тяхното развитие в родината е верен ориентир дали руското образование достига своите цели и дали са необходими промени. Целта остава същата – промените в системата на обучение в руски учебни заведения да осигурят присъствието на предани на руската политика младежи и така да гарантират руското влияние в региона. Ето защо отново се набляга на изискването «да се стараят да привлекат в нашите заведения деца от по-заможни и влиятелни кръгове», които да бъдат от различни местности. [6, 504–507].

След този циркуляр Азиатският департамент продължава да следи ефектът от образованието, което Русия дава на българите. Азиатският департамент препоръчва общините, които изпращат младежи на учение, да държат връзка с тях и да им осигурят места, които те да заемат веднага след завръщането си [7, 34].

В изграждането на руските политики за образованието на българските младежи залягат и мерки, ориентирани към подготовка на момичета в руски учебни заведения. През 1860 г. учещият в Киевската духовна академия отец Аверкий подава молба за приемане на българки на учение в Русия. Тази постъпка е последвана от доклад на Министерството на външните работи, в резултат на което император Александър II разрешава три момичета да постъпят пробно в училището на графиня Левашова в Киев. Предвижда се те да се подготвят за учителки и така да помогнат за образованието на

своите сънароднички, като ги предпазят от чуждите пропаганди. Следва разпореждане на Азиатския департамент до консулите в Одрин, Пловдив и Варна да изберат кандидатките, а в запазенния екземпляр до Геров се дават конкретни указания за условията по изпращането им в Киев и за чия сметка да бъдат направените разходи [6, 135]. Няколко месеца по-късно посланикът в Константинопол княз А. Лобанов-Ростовски напомня избраното момиче да е около 9–10-годишно [6, 144].

В края на 1869 и през 1870 г. Азиатският департамент предприема нови инициативи за обучение на българки в Русия, отново във Фундуклеевската гимназия в Киев. В циркуляра от октомври 1869 г., който засяга цялостната политика на Русия за учението на български младежи, П. Стремоухов съобщава на Геров, че след заминаването на първите три момичета, учили в гимназията, са открити само още три стипендии. Ограниченият брой възпитанички в Русия не позволява да се прецени каква полза носят те в своята родина, въпреки положителните отзиви в Министертството за две от тях [6, 506].

Това, както и постъпващите молби за учение на българки в Русия, води до съответните постъпки пред императора, който на 28 март 1870 г. учредява 10 стипендии, отделно от съществуващите три, за учение на славянки в Левашовския пансион при Фундуклеевската гимназия. На консула в Пловдив се възлага да доведе до знанието в своя консулски окръг «за тази нова Височайша милост» и да представи списъка с кандидатките в Азиатския департамент. Дават се указания за условията, на които те трябва да отговарят, свързани с възраст, вероизповедание, здравословно състояние и предварителни познания. За разлика от изискванията, които по същото време се поставят пред българските момчета за учение в Русия, по отношение на кандидатките за Фундуклеевската гимназия се дава препоръка те да произхождат от семейства, които се ползват с уважение сред сънародниците си, но са малоимотни. Допуска се да бъдат приемани момичета от по-заможни семейства, ако те се ползват с влияние в страната си или тези семейства са се отличили със заслуги към Русия. Важно изискване е момичетата да са от

различни селища и да бъдат по едно от семейство, за да се даде по-голяма представителност на отделните региони. Освен на държавна стипендия, правителството разрешава да се изпращат момичета на собствена сметка за целия курс на обучение или в очакване на ред за държавна стипендия [6, 542–543].

През октомври 1870 г., в допълнение на циркуляра от май, Стремоухов изпраща програмата за приемните изпити и напомня кандидатките да бъдат избирани така, че докато чакат своя ред, да не надхвърлят необходимата възраст за постъпване в пансиона и училището. [6, 554–555]. През ноември следва друго допълнение на майския циркуляр, в което се предупреждава да не се изпращат момичета на собствена сметка, преди да са се осведомили чрез Геров за наличието на свободни места. Геров е длъжен да осъществява контактите между руските ведомства и кандидатките за учение в Русия [6, 561].

Представените документи очертават водещите принципи на руската политика за българското образование след Кримската война. В тях преобладават мотиви, свързани с интересите на Русия в балканските провинции на Османската империя. Тази политика обаче дава възможност на много малоимотни българи да получат по-добро образование от обучението, което родната просветна система през XIX в. може да им осигури. В резултат на това, основното ядро на българската интелигенция с гимназиално или университетско образование през Възраждането, придобито извън Османската империя, се формира от българи, учили в Русия.

Списък на използваните източници

1. Абрашев П. Южнославянският пансион в Николаев / П. Абрашев. — София, 1909.
2. Генчев Н. Българската национална просвета и Русия след Кримската война / Н. Генчев // Годишник на Софийския университет — Философско-исторически факултет. — 1974 (за 1972–1973). — Кн. III. История. — Т. LXVI. — С. 295–373.
3. Генчев Н. Записка относно мерките по образованието на славяните в Русия от 1865 г. / Н. Генчев, Й. Калудова // Известия на държавните архиви. — 1970. — Т. 20.
4. Генчев Н. Одеското българско настоятелство / Н. Генчев // Научни трудове. София. — 1961–1972. — Т. I. — 2003.

5. Генчев Н. Руско-български културни общування през Възраждането / Н. Генчев. — София, 2002.
6. Документи за българската история : в 2 т. — София, 1931. — Т. I.
7. Документи за българската история : в 2 т. — София, 1932. — Т. II.
8. Забунов И. Болгары юга России и национальное болгарское возрождение в 50-70-е гг. XIX в. / И. Забунов. — Кишинев, 1981.
9. Иванов Ю. Н. Создание Южнославянского пансиона в Николаеве / Ю. Н. Иванов // Балканские исследования. — 1980. — Вып. 6. — С. 201—216.
10. Ковалев И. Ф. О помощи России южным и западным славянам в получении образования / И. Ф. Ковалев, Г. М. Наспер, А. Д. Павлюков // Славянский архив. Сборник статей и материалов. — Москва, 1961.
11. Обрешков О. Руското правителство и някои въпроси на българското образование преди Освобождението / О. Обрешков // Народна просвета. -1978. — Кн. 10. — С. 104—111.
12. Оджакوف П. Южнославянски пансион на г-на Тодора Николаевича Минкова в Русия — гр. Николаев / П. Оджакوف // Материали из историята на учебното дело в България. — Св. 2. — София, 1905. — С. 40—56.
13. Поглубко К. За да бъдат полезни на народа си / К. Поглубко. — София, 1976.
14. Поглубко К. Революционные волнения среди болгар, обучавшихся в Николаевском пансионе (60-70-е годы XIX в.) / К. Поглубко // Славяне и Россия. Москва, 1972. — С. 164—171.
15. Поглубко К. А. Руската помощ към българите за получаване на образование (40-те – средата на 70-те години на XIX в.) / К. А. Поглубко, Л. И. Степанова // Балкански културни взаимоотношения. — София, 1980. — С. 145—172.
16. Русия и българското националноосвободително движение 1856/1876. Документи и материали: в 2 т. — София, 1987. — Т. I, Ч. I.
17. Русия и българското националноосвободително движение 1856/1876. Документи и материали: в 2 т. — София, 1990. — Т. II.
18. Степанова Л. И. Вклад России в подготовку болгарской интеллигенции в 50-70-е гг. XIX в. / Л. И. Степанова. — Кишинев, 1981.
19. Степанова Л. И. Культурные связи с Болгарией в политике России после Крымской войны / Л. И. Степанова // 100-летие Освобождения Болгарии от османского ига 1878-1978. — Москва, 1978. — С. 63—81.
20. Улунян А. А. Болгарская молодежь в учебных заведениях России (1854-1877 гг.) / А. А. Улунян // История и культура Болгарии. К 1300-летию образования болгарского государства. — Москва, 1981. — С. 156—163.
21. Хаджиниколова Е. Българските преселници в южните области на Русия 1856-1877 / Е. Хаджиниколова. — София, 1987. — С. 112—131.
22. Хаджиниколова Е. Южнославянският пансион в град Николаев през Възраждането / Е. Хаджиниколова // Исторически преглед. — 1975. — Кн. 1. — С. 57—67.

ANTOANETA KIRILOVA
Sofia, Bulgaria

RUSSIAN POLICY REGARDING BULGARIAN EDUCATION AFTER THE CRIMEAN WAR

The article discusses the basic principles of Russian policy towards the Bulgarian education in the third quarter of the XIX century due to domestic and international changes that have occurred as a result of the defeat of Russia in the Crimean War of 1853-1856. Emphasis is placed on documents which reveals the role of the Russian consuls in the Ottoman Empire in the implementation of this policy, in particular the Russian vice-consul of Bulgarian origin in the city of Plovdiv, Nayden Gerov. Represented data on training of Bulgarian youth in various educational institutions in the territory of the Russian Empire, including in the South Slavic boarding school in city of Nikolaev.

Key words: education, the Bulgarians, the government, the consuls, educational institutions, boarding school.

АНТОАНЕТА. КИРИЛОВА
г. София, България

РОССИЙСКАЯ ПОЛИТИКА ОТНОСИТЕЛЬНО БОЛГАРСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ ПОСЛЕ КРЫМСКОЙ ВОЙНЫ

В статье рассматриваются основные принципы российской политики относительно болгарского образования в третьей четверти XIX века, обусловленные внутренними и международными изменениями, которые произошли вследствие поражения России в Крымской войне 1853-1856 гг. Акцент сделан на документах, в которых раскрывается роль русских консулов в Османской империи в реализации этой политики, в частности русского вице-консула болгарского происхождения в г. Пловдиве Найдена Герова. Приводятся данные об обучении болгарской молодежи в различных учебных заведениях на территории Российской империи, в том числе в Южнославянском пансионе в г. Николаеве.

Ключевые слова: образование, болгары, правительство, консулы, учебные заведения, пансион.

Стаття надійшла до редколегії 10.05.2016